

МЕТОДИКА НАСТАВЕ ЦРТАЊА

І. ВАЖНОСТ И ЗАДАЦИ НАСТАВЕ ЦРТАЊА

Образовна и одгојна вриједност цртања. Важност наставе цртања огледа се у првом реду у томе, што ученике учи да точно проматрају ствари у природи и у умјетности. Према томе цртање изоштрава осјетило вида, али изоштрава и развија ученикову способност проматрања. Ни један други предмет не може надмашити вриједност цртања у погледу правилног, поступног и систематског усавшавања дјечјег проматрања. Цртање нагони ученике на продубљено проматрање, т.ј. на мисаоно аналитичко проматрање. Кад ученик код цртања проматра, онда он врши мисаону анализу, уочава облике и боје, установљује просуђивањем однос између величине појединих дијелова (пропорционалност), одређује положај у простору, схваћа битне особине предмета (карактеристичне црте) и др.

Није важност цртања само у томе, што ученике оспособљује за визуално примање утисака, него и у томе, што ученике нагони на моторну дјелатност, што развија способност изражавања, т.ј. способност да ученик приказује на папиру ствари, које опажа (цртање по природи) или које је опажао (цртање по сјећању). Цртањем по сјећању развија се п а м ћ е њ е. Вриједност изражавања цртањем онога, што је дијете опажало јест у томе, што развија дјечју руку и техничке цртачке вјештине.

Дијете не црта само оно, што је опажало, већ се учи и ликовном стваралаштву, т.ј. развија способности за стварање лијепога. Изражавајући стечене предоцбе и појмове о појединим стварима, изражавајући своје доживљаје из природе и друштвеног живота (илустративно цртање), комбинирајући самостално узорке за украсе (орнаментално цртање), дијете тежи да створи нешто лијепо, те тиме дијете развија своју машту, развија своје стваралачке способности.

Слике су дјечи ближе и схватљиве, па зато цртање помаже да боље и дубље схваћају предмете и појаве, живот и свијет, а тиме им цртање омогућује, да — у даљњем њихову развиту — мијењају природу и друштво.

У настави цртања треба да се ученици упознају с дјелима ликовних умјетности. У умјетничким дјелима одражава се друштвени живот и природа. Ако је средство ликовног изражавања цртеж и боја положени на плоху, онда је то сликарство, а ако је средство ликовног изражавања разноврсни материјал, који је просторно обликован, онда је то кипарство, грађевинарство (архитектура), умјетнички обрт или домаћа кућна умјетничка радиност. На најбољим примјерима ликовних умјетности треба дјечу научити да осјећају, т.ј. уживају и да схваћају т.ј. разумеју лијепо. Проматрањем дјела ликовних умјетности изоштрава се способност суђења о умјетничким дјелима, развија се укус, т.ј. смисао за лијепо. Оспособљујући дјечу да разумеју умјетничка дјела, довед ћемо их до тога, да ће знати цијенити та дјела. Вриједност проматрања дјела ликовних умјетности је у томе, што развија тежњу за умјетничким проматрањем, развија способност разумјевања умјетничких дјела, буди естетска чувства и појачава жељу за властитим стварањем. Проматрање дјела ликовних умјетности према томе доводи коначно ученике до способности дубоког доживљавања умјетничког дјела.

Цртањем дјеча стјечу разноврсне навике потребне за даљње напредовање знаности, умјетности, технике и економије. Дјеча стјечу цртачке навике, као што је рад оловком, рад

равналом и шестаром, повлачење црта разног смјера, одређивање пропорције, распоред предмета на слици и др.

Поред велике образовне вриједности цртање има и велику одгојну вриједност. Цртањем се потпомаже остваривање задатака естетског одгоја, а естетским одгојем се потпомаже остваривање крајњег циља одгоја, изграђивање свестрано развијеног човјека. Настава цртања развија смисао за љепоту у природи, у друштвеном животу, у умјетности и знаности. Наставом цртања развија дијете своју естетску културу. — Цртање помаже и моралном одгоју. Цртањем тема из наше повијести, цртањем љепота наше земље и проматрањем умјетничких дјела наших мајстора сликара код дјете се развијају патриотска чувства. Цртањем тема из наше савремене стварности (изградња социјализма) код дјете се развијају осјећаји југославенског социјалистичког патриотизма. Проматрање садржаја умјетничких слика дјелује на чувства дјете, мијења их, те тако дјету морално уздиже. — Цртање као интересантан рад дјету дисциплинира. Цртање развија вољне црте карактера: самосталност у раду, коме је циљ свијесно постављен, активност, иницијативу, точност, уредност и др.

Из овога се види, да цртање има велику и одгојну и образовну вриједност.

Вриједност цртања у практичном животу. Цртање се може свестрано искористити у школској пракси. У настави се цртање искоришћује као дидактички принцип. Практична примјена цртања у школи читује се код издавања школских зидних новина, код школских приредаба и свечаности, код израде школских плаката и паролата и др. — У друштвеном животу и раду потребе цртања су врло велике, јер се готово сви радни људи служе цртањем, да би приказали предмет свога рада (на пр. кројач црта на тканини крој одијела, столар црта на даски дрвне конструкције, постолар црта на кожи крој обуће, собосликар осликава зидове, ткаља и везиља уносе слике у тканине и везове, металац црта машинске елементе, новатор и рационализатор црта слику свога изума, инжињери и архитекти цртају пројекте свога рада и сл.). Како се данас у социјалистичком друштву и жене укључују у рад и производњу, то је и женама потребно цртање. Вјештина приказивања свога рада графичким путем има голему важност за даљњи пораст и развитак наше технике и економије.

Задаци наставе цртања јесу:

1. да код ученика развија способност проматрања природних и умјетних објеката уочавајући облик, боју, пропорцију, положај у простору и карактеристичне црте,
2. да ученицима даје знање о разним техничким средствима и поступцима у ликовном изражавању, те да ствара потребне навике.
3. да код ученика развија способност јасног и једноставног графичког и колористичког изражавања свега онога, што доживљавају и што их окружује, тако да поучавањем у цртању свладају основна правила перспективног приказивања предмета,
4. да развија смисао за комбинирање и способност за стварање лијепога,
5. да развија схваћање и љубав за љепоту умјетничких дјела, те да ученике плански уводи у ликовне умјетности и
6. да упозна ученике с практичним потребама цртања у свакидашњем животу, те да их за то оспособијује.

II. ПОВИЈЕСНИ ПРЕГЛЕД НАСТАВЕ ЦРТАЊА

Цртање као средство изражавања јавља се већ у најстарије доба, па су по стијенама пећина сачувани цртежи животиња из првобитног доба, кад је човјек прибављао средства за живот помоћу лова. Друштвени живот старе Грчке омогућио је дјети владајуће класе хармонијски физички и психички развитак, па су се код њих уз остале умјетности врло снажно развиле и ликовне умјетности. Аристотел (384—332) мисли, да се омладина мора учити цртању, јер ће јој то у животу чинити многе услуге, дакле од опће је користи и има нарочиту важност при правилној

оцјени дјела славних умјетника. Ово посљедње није важно само због тога, да се код куповања ствари не преваримо, него што цртање развија и оштри у нама способност душевног гледања. Законом је било забрањено, да се у сликарство упућују робови.

Код Р и м љ а н а се цртање није учило у школама, јер је римско друштво захтијевало од школе, да спреми практичне грађане, који знају само корисне ствари. У средњем вијеку сликарска умјетност је била под туторством цркве, па су се цртали само мотиви из Библије. У средњовјековним школама цртање се учило само у самостанским школама, и то из практичних разлога: ради украшавања рукописа цртежима (минијатуре), ради украшавања зидова, ради резбарења у дрвету и кости. С развитком заната цртање се учило у вези с одређеним занатом, који је ученик изабрао за своју професију.

У доба ренесансе, кад се почео изграђивати научни поглед на живот и свијет, и цртање је пошло новим путем, путем реалистичког сликања предмета. Мајстори ренесансе пишу о томе, како су у својим умјетничким радионицама поучавали у сликању своје ученике, будуће сликаре, и из тих списа о професионалној обуци цртања развили су се последије први покушаји у рјешавању питања методике наставе цртања у опћеобразовним школама. Проматрање природе и проучавање облика, које су ренесансни мајстори увели у својим радионицама, чинило је чврсту основу за даљњи развитак методике наставе цртања.

Успоредо с реалистичким схваћањем умјетности и демократским тежњама педагога да се цртање уведе у опћеобразовне школе, развијало се идеалистичко схваћање умјетности, које је тежило да открије идеалне законе и љепоте, и реакционарно педагошко схваћање да је цртање само ствар нарочито обдарених појединаца, те да му стога нема мјеста у опћеобразовним школама. Наравно да је то био само један од облика, којим је владајућа експлоататорска класа хтјела да потчини својим интересима како сликарску умјетност (која треба од проматрања љепоте природе да се обрати метафизичким идејама љепоте), тако и наставу (која је привилегиј само одабраних). Ова борба није се водила само у феудалном него и у капиталистичком друштву. Сви напредни умјетници и сви напредни педагози били су против захтјева владајуће класе. Класици педагогије захтијевају наставу цртања. Коменски препоручује цртање у предговору свога дјела »*Orbis pictus*«: »прво стога, да се тако науче ствар право мотрити, друго, да навикну пазити на симетрију ствари, и напослету да вјежбају руку, што ће многим добро доћи.« Велику важност придавао је цртању и Rousseau (1712—1778) јер цртање вјежба око и руку, упознаје дјецу с предметима и појавама околне стварности, развија љубав према природним љепотама. — Велики швајцарски педагог Pestalozzi (1746—1827) први је практично увео цртање у народну школу као обавезан предмет са својим властитим циљевима. Тражио је, да се цртање учи прије писања, да би дјеца лакше научила писати. Дјеца су почела најприје конструктивно цртати (правац, кут, лук, квадрат и остале геометријске ликове), а најпоследије долази цртање тјелеса по природи, Pestalozzi је код цртања особито цијенио формално-образовну вријеност те наставе: развијање способности проматрања, мишљења и маште.

Настојањем класика педагогије уведено је цртање у школу из образовних и одгојних разлога, а последије су га заговарали чак и реакционарни педагози, али не из потребе умјетничког одгоја омладине, већ због потребе за стручном радном снагом, коју је изискивао пораст капиталистичке индустријске производње. Индустрији су били потребни квалифицирани радници ради побољшања квалитета продукције у сврху конкуренције. Зато је цртање уведено у основне школе свију капиталистичких земаља у другој половини XIX. стољећа.

У тежњи да се сваком дјетету омогући већ на елементарном ступњу наставе бављење цртањем, завели су њемачки педагози стигмографску методу цртања. Ученици су цртали у цртанкама, у којима су биле тачке (стигме). Те тачке је ученик спајао у разне облике према учитељевој цртежу на школској табли или према предлошку. Та метода је сувише механичка и не развија психичке способности ученика, не развија довољно ни око ни руку, него још квари вид ученика. Та метода је уопће карактеристична за одгој у Њемачкој, гдје је требало школом сломити дух дјетета и одгојити га, да без иницијативе и без свијести ропски послушно и слијепо извршава све, што се нареди.

Сталан пораст индустрије у свијету противио се таквом цртању помоћу точака, противио се копирању, па је насупрот томе захтијевао слободно цртање и умјетничко схваћање, јер је то потребно људима ради снажнијег развијања индустрије. Нарочито се то осјећало у индустријски најразвијенијим земљама у Америци и Енглеској, па и у Њемачкој. Тако се појавио велики покрет за реформу наставе цртања у смислу умјетничког одгоја, који је трајао од 1890.—1900. Први представник тога смјера био је Louis Prang, професор у Бостону (Америка), који је год. 1887. издао упуте за наставу цртања. Цртање треба обрађивати 5 сати недјељно, а задатак му је да научи ученике проматрати, да образује стваралачко маштање дјетета и усаврши спретност руке. Поред цртања по природи и орнаменталног цртања уводи и конструктивно цртање. — О његовању умјетности у школи писао је и Alfred Lichtwagk, равнатељ хамбуршке умјетничке галерије, који тражи, да се уз обуку цртања уведе и течај за проматрање умјетнина, но он због тога посве занемарује мотрење природе, која је извор лијепога. — »Хамбуршко учитељско друштво за његовање умјетничког-образовања« издао је двије књиге под насловом »Дјетета као умјетник«.

У XX. стољећу, у »вијеку дјетета«, настава цртања улази у психолошку фазу. Код цртања се мора почети оним, што дјецу највише интересира кад раде спонтано, т.ј. без утјецаја одраслих. Најзначајнији представник таквог схваћања је њемачки педагог Georg Kerschenstiner, оснивач »радних школа«. Он је у Минхену сакупио преко 300.000 дјечјих рисарија и установио ступњеве природног интересирања дјетета, те одредио наставно градиво и наставне методе према тим ступњевима. По његову мишљењу не смије се цртање систематски учити у прве 4 школске године. Несистематичност у настави цртања, као уосталом и у свима предметима у »школи рада«, увјетована је реакционарном тежњом Kerschensteinera да снизи опћу образовност и да дјетету што прије даде професионално образовање, како би га што прије укључио у експлоататорски систем њемачке агресивне индустријске производње.

Код нас се развијала методика наставе цртања ослањајући се на покрете, како су се они јављали у свијету. У Хрватској се много бавио обуком цртања Ђуро Кутен, учитељ загребачке више дјевојачке школе. Он је упознавао хрватско учитељство са свиме, што се у свијету чинило, да се настава цртања унаприједи. У ту сврху уређивао је од 1889.—1391. »Рисарски лист«, што га је издавао Хрватски педагошко-књижевни збор као прилог часопису »Напредак«. Год. 1885. издао је »Методику просторучног цртања«. — Умјетнички смјер у настави цртања заговарао је Иван Томашић и Стјепан Шмид. Иван Томашић (рођ. 1868.) приредио је неколико локалних и једну међународну изложбу дјечјих цртежа у Загребу. Први је код Хрвата пропагирао покрет слободног цртања Стјепан Шмид (1858.—1918.) је израдио »Напутак за слободно и геометријско цртање«, као и више цртанки за основне школе. Против Хербартова школског система борио се и Вјекослав Кошчевић, који је написао »Слободно писање«. — У новије вријеме је Јурај Поточњак издао »Руковођ за цртање«.

У Србији је први уџбеник цртања изашао 1850. под насловом »Теоретичко наставленије у цртању« од Јована Шоле. Др. Јосип Панчић је још 1867. предложио, да се у основне школе уведе цртање. Др. Војислав Бакић у своме дјелу »Наука о васпитању« 1873. и М. Шапчанин у својој »Методици« 1886. препоручују у народним школама стигмографску методу, по којој се тада радило у свим српским народним школама. — У новије вријеме издао је Властимир Петровић »Слободно цртање« за средње школе и Војислав Стевановић »Цртање с природе« 1922. год.

У С л о в е н и ј и је први пут уведено цртање у основне школе год. 1778. Прије Првог свјетског рата учитељи цртања били су чланови аустријског друштва учитеља цртања и одатле су добивали директиве за наставу и за реформу цртања у смислу нових начела, која су потекла из Америке. До 1900. год. цртало се већином стигмографском методом. Настава цртања између два рата била је доста запуштена. За наставу цртања занимају се Драго Хумек из Марибора и Алојзије Новак из Љубљане. Новак је 1926. издао методски приручник за цртање »Рисање у осмошолских лет«.

Послије Ослобођења народи Југославије изграђују социјалистичко друштво. Само у школи социјалистичког друштва омогућен је свестрани развој човјечје личности, па се данас у нашој школи цртању као елементу естетског одгоја даје долично мјесто, како му по његовој образовној и

одгојној вриједности припада. Путем наставе цртања дјеца схваћају ликовну љепоту и стварају лијепо, којему облик и садржај даје наше социјалистичко друштво. Доживљавање дјела ликовних умјетности и стварање лијепог постаје неопходни саставни дио живота сваког нашег човјека. Тако естетска култура путем наставе цртања постаје својина читавог народа.

III. РАЗВОЈНЕ ФАЗЕ СПОСОБНОСТИ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА КОД ДЈЕЦЕ

Развој дјечјих интереса с обзиром на садржај цртања. Сваки учитељ мора познавати развојне фазе способности ликовног изражавања код дјецe, јер само на основу познавања тог развитка моћи ће да одабере правилан методички поступак, којим ће потпомоћи даљњи цртачки развитак дјетета у школи. Проучавањем дјечјих цртежа први се бавио талијански хисторичар умјетности Corrado Ricci 1887. у књизи »L'arte dei bambini«. — Интерес за цртање је дјеци природан, те због тога дјеца показују природну склоност према цртању. Већ мала дјеца врло радо цртају.

У раном дјетињству (до 3 године) дијете се најприје весели самом шарању оловком, па те шаре у почетку не значе дјетету ништа. Послије дијете почиње откривати сличности између својих шара и стварних предмета из околине стварности, те тако свака шара постаје за дијете симбол неког предмета.

У предшколско доба дијете настоји да црта предмете, а не њихове симболе. Али ти први дјечји цртежи ипак нису вјерни одраз предмета, него је у њима предочено знање дјетета о предмету. Дијете не црта оно што види, него оно, што зна о предмету. Дијете најприје црта људе, јер је непрестано у друштву с њима. Наравно да те слике људи нису вјеран њихов одраз, него је у њима садржано само дјечје поимање људи. Дијете црта, што га на човјеку интересира, што је покретљиво и што лако на људима запажа. То је типични дјечји приказ човјека, такозвани главоног, који има огромну главу, руке, које иду од главе, а све то стоји на танким ножицама. С временом се уцртавају детаљи: два ока, уста (најприје без зуба, послвије са зубима) итд. тако, да цртеж постаје све одређенији и детаљнији. Осим човјека сада дијете црта животиње и биљке, играчке и разне предмете, који се такођер развијају од схеме до детаљно израђених цртежа. Непосредно пред ступање у основну школу дјеца постизавају већ способност таквог сликовног обликовања, да слика одражава облик ствари, али само оних, код којих није наглашена трећа димензија (дводимензионално цртање). Сада дјеца прелазе од цртања појединих предмета на цртање предмета у групи и тако дјеца компонирају илустрације, које већ одају стваралачке способности. Ипак ту се још увијек опажају особине дјечјег цртања, које одају борбу дјетета за свладавање цртачких проблема. Трагови тих особина осјећају се још и код цртања у основној школи. Предмети не заклањају један други, него се виде један кроз други (кроз зид куће види се нутрина собе). Пропорције су неправилне, јер дијете црта крупније оно, што га интересира. Композиција дјечјих слика је најприје на једној водоравној, линији, на коју дијете реда све предмете, а затим на двије хоризонталне линије, на које се редају предмети. Дијете црта све у потпуности, па зато и оно, што се не види (на пр. при цртању четворокутнога трга мијења тачке проматрања и црта на истој слици куће гледане са четири разне стране). Дијете не опажа боје, какве јесу, него бојадише све живим и жарким бојама.

Ступањем дјетета у основну школу настаје критичан период у развоју дјечјег цртања: код дјетета се почиње будити критичко просуђивање својих радова, које доводи до кочења стваралачке активности. Зато је потребно помоћу добрих и правилних метода цртања дјетету притећи у помоћ и даље будити код дјецe интерес за умјетничко стварање цртањем, оспособљујући дијете помоћу перспективе, помоћу свијетла и сјене и др. да научи приказати предмете, како се они простиру у простору (тродимензионално цртање). Погрешно је становиште Kerschsteinera (*Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung*, 1905.), који је установио ступњеве природног интересирања дјецe, те према томе дјеца треба да цртају без руководства наставника сасма природно прелазећи из једног

ступња у други. Исто становиште подржава и биогенетска теорија, по којој дијете у развоју цртања нужно и неизбјежно пролази кроз исте стадије, кроз које је прошло и човјечанство у свом развоју. Такво ненаучно становиште одриче значај систематске наставе цртања, те је према томе штетно са дидактичке тачке гледишта, а јер сматра дјечје наслијеђе и друштвену средину непромјенљивом, такво је становиште реакционарно. Насупрот томе право научно проучавање дјечјих цртежа, који се разликују, као што се и дјеца индивидуално разликују једно од другог, дат ће учитељу драгоцене упуте за правилно и систематско извођење наставе цртања.

IV. ИЗБОР И РАСПОРЕД ГРАЂЕ У НАСТАВИ ЦРТАЊА

Ученици долазе у основну школу с онаквим цртањем, с каквим су се служили у предшколско доба. То цртање се наставља и даље као цртање по сјећању или илустративно цртање, али оно не смије остати на истом ступњу, већ се развија и усавршује паралелно с цртањем по природи. Знања и способности дјеце, стечена код цртања по природи, непрестано се уносе у цртање по сјећању, тако да цртање постаје све правилније и боље. Ученици цртају по сјећању предмете, који их окружују и догађаје, које су доживјели. У свима разредима дјеца илустрирају прочитана штива и пјесмице, а у III. и IV. разреду илустрирају и градиво у вези с наставом повијести, земљописа и природних наука.

Најважније јест цртање по природи. У I. и II. разреду цртају се једноставни предмети, код којих није наглашена трећа димензија. У III. и IV. разреду цртају се такођер плошни предмети, али с развијаним облицима. Осим тога цртају се групе од два до три предмета, да се уоче елементи просторног приказивања тјелеса. Тиме се ученици, доводе до тога, да цртају перспективно у III. р. округла, а у IV. разреду угласта тјелеса. Код перспективног цртања ученици повећавају изражавање просторности тјелеса помоћу сјенчања. У свим разредима ученици треба да своје цртеже бојадишу, и то у нижим разредима оловкама у боји (пастелама), а у вишим разредима воденим (акварелним) бојама.

Орнаментално цртање (цртање узорака) његује се већ у I разреду низањем једноставних облика на хоризонтали, а од II. разреда осим у водоравном низу састављање и затворених орнамената у четворини, правокутнику, трокуту, кругу и др. У свим разредима цртају се биљни орнаменти тако, да се у III. и IV. разреду цртају нестилизирано, а затим и стилизирано. Осим биљних орнамената у III. и IV. разреду цртају се и геометријски орнаменти и мотиви наших народних орнамената. У IV. разреду црта се петокрака звијезда, елементи грба и грбови НРХ и ФНРЈ. Орнаменти се бојадишу пастелама или акварелним бојама.

Осим наведене три врсте цртања његује се у основној школи и проматрање дјела ликовних умјетности. С тим радом може се почети већ од I. разр. проматрајући слике, које показују дјечје приче и дјечји живот, а у III. и IV. разреду осим тога још и слике, које приказују живот наших народа у прошлости и садашњости, те љепоте наше земље. При проматрању тих слика води се разговор о садржају и форми тих слика, и то на онај начин, како то одговара дјечјем схваћању у дотичном разреду.

Распоред грађе

Будући да дјеца код цртања по сјећању цртају оно, што се обрађивало у другим наставним предметима, то се грађа из цртања по сјећању понајвише распоређује према градиву осталих наставних предмета. Цртање по природи нека се распоређује од лакшег к тежем: 1. најприје цртање предмета једноставног, а затим цртање предмета све сложенијег облика, 2. најприје цртање предмета без наглашене треће димензије, а затим перспективно цртање (изражавање треће димензије), 3. најприје цртање једноставном техником, а послвије бојање и сјенчање цртежа. — Код орнаменталног цртања полази се од једноставнијих орнамената к све сложенијима, од имитирања орнаменталног низања мотива до самосталног стварања. — Код проматрања дјела ликовних

умјетности полази се најприје од проматрања слика, које су садржајем и обликом једноставне, па се прелази на проматрање све сложенијих слика и воде се све дубљи разговори о њима.

V. ОДНОС ЦРТАЊА ПРЕМА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Цртање као предмет и као методски принцип

Настава цртања има свој специфични циљ и своје специфично градиво. Према томе цртање се мора обучавати систематски као посебан предмет. — Осим тога цртање је у вези са свим наставним предметима, јер сви наставни предмети дају садржај настави цртања. Али вриједи и обрнуто, и цртање помаже изучавању других наставних предмета, и то тиме, што се цртање примјењује као методски принцип у сваком наставном предмету. Примјена цртања у другим предметима има задатак да повећа интерес за сваки наставни предмет, да боље повеже стечено знање, да стечено знање учини јаснијим и поузданијим, да олакша памћење, те да послужи и за провјеравање знања ученика.

Матерински језик. Илустрира се садржај прочитаних штива и пјесама. Саставља се план приче у слици цртајући неколико слика, од којих свака слика одговара једном дијелу приче. — Код почетног читања и писања дјеца почињу цртати и из слика изводе потезе, од којих се састављају слова. — Писмени саставци допуњују се цртежима, тако да се илустрира садржај писмених саставака. — У повијесној настави цртају се моменти из Народно-ослободилачког рата и из остале наше повијести, а уједно се цртежом приказују различни повијесни предмети (оружје, старинске лађе и др.). — У земљописној настави цртају се љепоте наше домовине, слике карактеристичних пејсажа и објекти социјалистичке изградње: прометни путеви, технички објекти, рудници, творнице, лучка постројења пољопривредни задружни радови, промет робом и др. Осим тога цртају се једноставни планови и карте. — У настави природних наука цртају се природнине, дијелови природина и природне појаве, затим се цртају стројеви, физикални покуси и др. (Фрањо Доленец написао је књигу »Цртање у настави природописа«, гдје је показао примјену цртања као методског принципа у природописној настави). У рачунској настави цртају се бројне и просторне количине, мјере, рачунске радње (збрајање, одузимање и т.д. нацртаних ликова), цртају се графикони, дијаграми и др. — У ручном раду дјеца раде скице предмета, које израђују — цртају облик тога предмета, украс на њему и др.

VI. МЕТОДЕ И СРЕДСТВА НАСТАВЕ ЦРТАЊА

A. Методе наставе цртања

1. Наставничково објашњавање и разговор. При показивању, како се води која радња код цртања, учитељ им показује, како се што ради. Учитељ показује дјечи, како се код цртања држи тијело, како се држи цртанка, како се држи оловка, како се вуку црте, како се визирањем одређују пропорције, како се мијешају водене боје и како се кистом бојадише, те друго. Иако дјеца цртају самостално, а не прецртавају учитељев цртеж, ипак је потребно, да наставник покаже дјечи на понеком примјеру, како се црта илустрација, како се црта по природи и како се компонира орнамент. Наставник црта на плочи, и тиме показује ученицима како ће они цртати у цртанке, али кад ученици почну цртати, тада се учитељев цртеж на плочи прекрије, тако да се може касније открити и поредити с оним, што су ученици цртали.

2. Наставничково објашњавање и разговор. При показивању, како се што ради код цртања, наставник уједно објашњава дјечи те радње. Наставник објашњава дјечи, како се установљује пропорција (визирањем), како положај у простору (приклони кут према водоравно или усправно положеној оловци), како се перспективно црта (правила перспективе) и др.

Наставник објашњава умјетничку слику с намјером да ученици што боље схвате садржај слике и начин ликовног изражавања. — Кад год је могуће, учитељ води с дјецом разговор ослањајући се на њихово искуство и предзнање. Наставник разговара с дјецом о карактеристичном облику предмета, који се цртају, о њиховој боји, о садржају чланка, који се илустрира, и што је у њему битно, о садржају умјетничке слике и о начину, како је сликар тему изразио, и др.

3. Демонстрирање предмета и умјетничких слика. Приликом цртања предмета по природи ученицима треба те предмете показати, а не да прецртавају учитељев цртеж с плоче. Свако дијете треба да има пред собом предмет, који црта. Код орнаменталног цртања ученицима треба показати предмете (на пр. народне рукотворине), на којима се налазе мотиви, од којих ће дјеца компоновати орнаменте. Код проматрања дјела ликовних умјетности дјеци треба показати умјетничке слике, и то или велике, које се показују пред разредом, или мале, које се раздијеле дјеци, тако да бар у свакој клупи има по једна слика. За показивање умјетничких слика долази у обзир приказивање дијапозитива помоћу пројекционог апарата.

4. Сликарске екскурзије. Ради упознавања дјече с љепотом природе наставник води дјецу у природу, гдје се проматра љепота краја: облици тла (низине, планине и др.), природне (шума, цвјетна ливада и др.), боје (модрина мора, зеленило шуме или поља) и др.— Гдје има хисторијских споменика, наставник води дјецу до тих споменика и разгледава с њима остатке умјетничких облика. — У градовима, гдје постоје музеји и галерије слика или гдје је отворена сликарска изложба, наставник може повести ученике на та мјеста ради проматрања појединих умјетничких дјела.

Б. Средства наставе цртања

1. Школска плоча. Код цртања је потребно, да школска плоча стоји усправно, па је зато треба причврстити за зид. Ради приказивања сјене потребно би било, да је плоча за цртање бијела, на којој се може цртати кредом тамне боје (јер се бијелом кредом на црној плочи постизава код сјенчања управо обрнути учинак).

2. Креда. Креда мора бити средње тврдоће, да не гребе по плочи. Мора бити умотана у папир, да не прља руке. Осим бијеле креде учитељ се код цртања служи и кредама у боји, које може и сам израдити.

3. Цртанка. За цртање потребан је папир, добро љепљен и храпав. Свака цртанка треба да има омот.

4. Оловка. Оловка треба да је довољно јака, да се не ломи, а да ипак оставља јасан траг. Најбоље су оловке бр. 2. Оловке бр. 1 су мекане, па дају дебеле, нејасне црте, а оловке бр. 3 су тврде, па ученици њима превише притишту. Оловка мора бити дугачка, јер кратка оловка брзо руку умара, а осим тога онемогућује правилно повлачење црта и визирање. Оловке треба тако шиљити, да им је шиљак што дуљи.

5. Гума. Треба навикавати дјецу, да цртају без гуме, а ако већ морају брисати, онда треба употребљавати мекане гуме или мрвице круха, које лако бришу.

6. Боје и кистови. Свако дијете треба да има кутију са 12 оловака у боји, затим палету са 12 акварелних боја, два киста за акварелне боје (бр. 6 и 7 у нижим разредима, а бр. 12—14 у вишим разредима) и мању посуду за мијешање боја.

7. Равнала, трокути и шестар. За повлачење оквира слика потребно је равнало, за цртање геометријских орнамената потребни су трокути и шестар.

8. Природни предмети и модели за цртање. У основној школи највише су потребни за цртање природни предмети, али код увођења у перспективно цртање округлих и углатих тјелеса потребни су и модели геометријских тјелеса (ваљак и квадар).

9. Репродукције дјела ликовних умјетника и народне рукотворине. Ради проматрања дјела ликовних умјетности школа треба да има колекцију репродукција слика наших умјетника. Учитељ треба да с дјецом скупља и народне рукотворине (преслице, тиквице, посуђе, одјевне предмете и др.), јер ће ти предмети послужити за проматрање и разговоре о народној умјетности.

VII. ОБРАДА НАСТАВНОГ ГРАДИВА

A) ЦРТАЊЕ ПО ПРИРОДИ

1. Избор предмета

Предмети за цртање изабирају се према одгојним захтјевима: 1. они морају имати естетску или било коју другу одгојну вриједност; 2. изабирају се: а) према дидактичким начелима поступности (од лакшег к тежем, од познатог к непознато, од великог к маленом), б) према принципу пригодности (избор предмета према годишњем добу), ц) према принципу корелације наставе: веза предмета за цртање с градивом других наставних предмета; 3. изабирају се према психолошким захтјевима: треба водити рачуна о дјечјим интересима.

2. Уочавање облика, пропорција, односа у простору, боја, свијетла и сјене

Предмет, који ће цртати по природи, дијете треба да аналитичким проматрањем рашчлани на саставне дијелове. Најприје установљује његов основни облик (округао, дугољаст и др.). Затим установљује пропорцију, т.ј. однос величине једног дијела предмета према величини других дијелова предмета. То се постиже мјерењем. Мјерење је абецеда проматрања, рекао је Pestalozzi. Мјерење може бити од ока или визираном помоћу оловке (десна рука, у којој држимо оловку, испружи се, колико је год могуће, лијево око се затвори, а затим се палцем десне руке помиче по оловци, док се на њој не одреди величина дијела предмета, који мјеримо). Затим се (чврсто држећи палац на истом мјесту) наноси назначена величина спрам другог дијела предмета и установљује се, за колико је већи или мањи од већ измјереног дијела. Осим величине важно је одредити и положај праваца у простору. Да ли је правац водораван или усправан, то се даде лако установити простим оком. Под којим пак кутем правац одступа од водоравног или усправног смјера у простору, то се може установити визираном помоћу оловке. Оловка се положи водоравно или усправно према правцу, коме се установљује положај у простору, и мотри се кут одступања од водоравног или усправног смјера. — Уочавање досад наведених елемената потребно је ученику, да начини цртеж предмета. Осим цртежа важно је, да ученик знаде изразити и б о ј у предмета. Ако је предмет једне боје, онда се установи та боја, а ако је на предмету више боја, онда треба установити, које боје су на појединим дијеловима предмета, односно установити мијешање боја на том предмету. — Код приказивања предмета у три димензије важно је, да дијете установи свијетло и сјену, и то испрва без нијансирања, а последице с нијансирањем, т.ј. треба да разликује најосвјетљенији дио предмета од мање освјетљених дијелова, затим да разликује на властитој и на баченој сјени најтамнија мјеста од мање тамних мјеста. — При цртању дијете треба да повезује у једну цјелину све дијелове добивене аналитичким проматрањем и тако анализу допуњује супротним поступком, синтезом.

3. Припремање предмета за цртање на сату

Ако ученици цртају по природи воће, поврће, лишће, кукце и сл., онда сваки, ученик треба да има пред собом предмет, који црта. У ту сврху ученици доносе у школу предмете за цртање на основу учитељева захтјева постављеног дан, два прије самог цртања. Цвијеће, лишће, кукце и др. стављају ученици непосредно пред себе на клупу. Ако се цртају кутије, онда их доносе ученици и стављају их пред себе на клупу, тако да су испод равнине гледања. Предмети у групи намјештају се тако, да се види површина, на којој су предмети, јер се иначе неће видјети распоред предмета. Удаљеност предмета од очију треба да је најмање три пута толика, колика је највећа димензија предмета или скупине предмета. Ако се цртају већи предмети (на пр. модели геометријских тјелеса), онда их учитељ припреми за сат цртања.

4. Цртање предмета

а) Цртање предмета. Основни је принцип код цртања, да се од дјетета тражи самосталан рад, а не механичко прецртавање цртежа или слика. Ученици не само да не смију прецртати с учитељева предлошка на плочи, него не смију ни копирати цртеже један од другог. Код цртања по природи мора се стално успоређивати цртеж са предметом. Ученици морају стећи навика да цртају простом руком, да цртају танко (не притискујући јако оловком) и да што мање бришу. Тек кад је цртеж готов, бришу се помоћне црте. Дијете треба да научи усправно држати тијело, руком слободно цртати, »из рамена«, правилно држати оловку (што даље од зашиљеног краја), правилно држати цртанку (не косо). Дијете треба већ од 1. разреда да научи правилно поставити цртеж у средину цртанке и у размјеру с величином папира, на којем се црта. То се постиже тако, да дијете располови горњи и доњи, лијеви и десни руб цртанке, затим повуче кроз те тачке водоравни и усправни правац, који се сијеку у средини цртанке, те на њих наноси ширину и висину. Црта се у природној величини, али може се цртати и изнад или испод наравне величине.

б) Цртање плошних предмета. У I. и II. р. нема још цртања по природи у строгом смислу ријечи, јер дијете још не може перспективно цртати, па зато црта такве предмете, којих предочивање не изискује нарочито истицање треће димензије. Ту је најважније истаћи у цртежу однос ширине и висине, који се установио простим оком. Прије него што се црта предмет, треба назначити или обиљежити ширину и висину предмета. — У III. и IV. разреду наставља се цртањем плошних предмета развијенијих облика (листови, цвјетови, лептири и др.). И ту се најприје назначи или обиљежи ширина и висина предмета, а онда се према тим димензијама нацрта контура предмета поједностављена толико, да буде сведена на геометријски лик. Обиљежавање контура је скицирање. Затим се, кад је предмет у цијелости пропорционално скициран, унесе детаљи (латице цвијета, зубрице листа и др.).

ц) Цртање групе предмета. Од цртања појединачних предмета прелази се на цртање групе предмета. Све предмете, које су ученици цртали у I. и II. разреду појединачно, цртат ће у III. и IV. разреду у групи по 2 или 3 заједно, да би схватили положај и просторне односе тих предмета у групи. Ту ће дјеца схватити најосновније перспективне изгледе: што су предмети даље од нас, изгледају виши, што су ближи изгледају нижи; што су предмети од нас удаљенији, изгледају мањи, што су ближи, изгледају већи. Групе предмета цртају, се обично оловком.

д) Перспективно цртање. У III. разреду ученици прелазе на перспективно цртање. Перспектива је наука, која учи, како се цртају предмети по природи онако, како их наше око види. У III. разреду цртају се перспективно обли предмети (посуде). Ученици цртају перспективни изглед круга у облику елипсе према установљеној пропорцији велике и мали оси. Предмети се цртају у разном положају према хоризонту: на хоризонту, изнад хоризонта и испод хоризонта. Хоризонт је водоравна линија, која се налази у висини наших очију. Односи се установљују од ока или визирањем. — У IV. разреду цртају се углати предмети (кутије). Ученик треба да научи цртати перспективне промјене облика углатих тјелеса, које зависе од положаја предмета у простору и од цртачеве тачке проматрања. Проматра се сандук или кутија у висини очију, испод висине очију и изнад висине очију, па се анализирају линије и успоређује се њихов правац, положај и величина. Све линије, које су у природи вертикалне, цртају се вертикално, хоризонталне остају хоризонталне, ако се налазе у висини очију, ако су изнад висине очију, оне косо падају, а ако су испод висине очију, оне се косо пењу. Ако се хоризонталне паралелне линије продуже, састају се у једној тачки (недоглед), која лежи у висини очију, т.ј. на хоризонту. — Почине се цртати најприје онај вертикални брид, који је најближи оку, те он служи и као мјера, помоћу које се одреди висина и ширина предмета. Затим се проналази перспективни изглед хоризонталних линија. И пропорције (величину) и смјер правца одређује дијете визирањем. Прије дефинитивног цртања лагано се скицира цртеж. Сјенча се оловком, тушем или бојом.

е) Сјенчање. У III. разреду уводи се сјенчање ради тога, да се боље истакне пластичност предмета. При одређивању сјене ученици треба да установе извор свјетлости и да према томе схвате положај и облик властите и бачене сјене предмета. У III. разреду ученици једнолично и

лагано сјенчају предмете изражавајући оштру границу сјене. У IV. разреду могу слабије или јаче сјенчати, те истицати свјетлост и рефлексе као и fine пријелазе разних нијанса сјене. Сјенча се оловком, тушем и бојом. Код сјенчања оловком или тушем треба да дјеца науче, да смјер црта сјенчања зависи од облика тијела — водоравним цртама изражава се водоравна површина, усправним цртама усправна површина, а завијеним цртама округла површина. Треба цртати властиту и бачену сјену.

ф) Бојадисање. Бојадише се оловкама у боји, пастелами и акварелним бојама. У I. разреду дијете треба да научи разликовати четири основне боје (жута, плава, црвена и зелена), да им зна називе, те да научи бојати једном бојом ликове и да при томе не прелази рубове. Код бојања воденим бојама дијете треба да научи држати цртеж мало нагнут, да бојадише увијек пуним кистом одозго наниже, да боју не узима директно с палете, већ да је раствори у малој посуди и растворену превлаци преко цртежа. У II. разреду дијете треба да научи разликовати 12 боја и да им зна називе, те да научи мијешањем правити изведене боје потребне за бојадисање појединих предмета. У III. разреду дијете треба да научи, како се добивају тамније и свјетлије нијансе једне боје додавањем боје или воде. У IV. разреду ученици треба да науче појачавати или слабити боју предмета већ према томе, да ли се црта дио предмета у сјени или у свјетлости.

г) Исправљање гријешака. При исправљању треба тактички указивати на недостатке цртежа, да се не би убио интерес дјетета. Најбоље је, да ученици сами увиде гријешке и да их сами исправљају. Најчешће гријешке у цртању јесу: изопачавање облика предмета, изопачавање пропорција, т.ј. односа величине између дијелова предмета, изопачавање симетричности, изопачавање боја, изопачавање узајамних односа величине код цртања групе предмета и др. Да бисмо омогућили ученику, да сам увиди гријешку, треба организовати поновно проматрање па тражити, да ученик успоређи цртеж с предметом. Осим тога наставник може указати директно на гријешке у цртежу код појединих ученика. Исправљање може наставник вршити објашњавањем ријечима или показивањем на плочи. Ако ни један од наведених облика исправљања не помаже, наставник ће сам исправити гријешку у ученикову цртежу, али тада мора пазити, да то исправљање не измијени из темеља учеников рад.

Б. ЦРТАЊЕ ПО СЈЕЊАЊУ

Дјеца се служе тим цртањем и прије него пођу у школу, јер им је оно потребно средство изражавања као и говор, али је занимљивије и лакше од говора. Ту потребу дјетета за цртањем изражавањем школа не смије ометати, већ треба да даде дјецу слободу да и даље наставе с таквим цртањем и да се цртање по сјећању у школи природно надовеже на цртање по сјећању прије школе. Таквим цртањем дјеца изражавају оно, што знају о предметима, али наравно да не смију остати кроз цијело вријеме основне школе на истом ступњу изражајних способности већ у том схематском цртању постепено долазе до изражаја елементи просторног, т.ј. перспективног цртања. Будући да код таквог цртања дјечју фантазију ништа не спутава, то дјеца радо цртају сложене радње и односе између бића и предмета без обзира, хоће ли сви дијелови бити точно нацртани. Таквим цртањем дијете изражава своје идеје, своје мисли, па се помоћу њега може испитати предоцбени круг дјетета.

Вриједност цртања по сјећању је велика. Таквим цртањем дијете постизава све већу тачност у проматрању и вјежба памћење. Успоређујући цртеж са стварним предметом увиђа празнине у својим предоцбама, па зато предмет поново проматра, да би предмет правилно нацртало. Цртањем по сјећању развија се машта и развијају се стваралачке способности дјеце, јер дјеца морају сама себи сликовито предочити тему и компоновати илустрацију. Приказујући у својим илустрацијама изградњу социјализма у нашој земљи, цртајући садржај прича и пјесмица и изражавајући свој однос према тим догађајима, дијете се таквим цртањем и морално одгаја.

1. Цртање по сјећању појединих предмета. Такво цртање треба нарочито његовати низом систематских вјежби. — 1. Један предмет црта се најприје по сјећању, затим се приступа аналитичком проматрању предмета, те се цртеж успоређује с предметом и установљује разлика, а

затим се предмет поново црта по сјећању. — 2. Прије цртања по сјећању учитељ покаже дјечи предмет и дјеца установљују његов облик и пропорције. Затим се предмет уклони, а ученици цртају по сјећању. Иза тога се предмет поново мотри и дјеца успоређују свој цртеж с предметом те откривајући гријешке поново покушавају цртати тај предмет по сјећању. — 3. На школској екскурзији дјеца размотре предмет (на примјер споменик) и установе његов облик и пропорције, а послѣје га у школи цртају по сјећању.

2. Тематско или илустративно цртање. Ово цртање могло би се назвати цртањем из фантазије. Таквим цртањем дјеца самостално стваралачки приказују догађаје и доживљаје у сликама. Градиво (теме) за такво цртање изабире сами ученици или им га даје наставник водећи рачуна о њиховој психичкој снази. Ако наставник даје дјечи теме, онда треба да даје дјечи конкретне, живе теме, које су богате радњом, активношћу, које дјецу интересирају и које имају одгојни карактер. Избор тема треба да има велико значење за идеолошко-политички одгој дјече, напомене за патриотски одгој. Избор тема овиси о крају, у коме ученици живе, а треба пазити и на пригодност тема. Ако дјеца сама бирају тему онда треба да на пр. код илустрације доживљаја изразе оно, што је основно или карактеристично за ту тему. Теме могу бити 1. доживљаји из природе (годишња доба), 2. доживљаји из друштвеног живота (радови у врту, воћњаку, на задружној њиви, у шуми, изградња домовине, рад у творницама, прославе празника), 3. доживљаји из дјечјег живота (излети, забаве, игре, доживљаји из живота пионира), 4. градиво из других предмета, о којему је већ било говора прије.

3. Веза цртања по сјећању с цртањем по природи. Напредовање у настави цртања по природи мора се одражавати и у цртању по сјећању. Између цртања по сјећању и цртања по природи треба да постоји веза. Та веза је обострана. 1. Код цртања по природи дијете се служи цртањем по сјећању на тај начин, што настоји да одједном запамти што већи дио предмета, који црта, и да га затим по сјећању нацрта. 2. Код цртања по сјећању треба да у вишим разредима основне школе након свладавања основних закона перспективе постепено долази до изражаја перспективно изражавање објеката у теми, која се илустрира.

4. Улога наставника код цртања по сјећању. Наставник не смије тражити већ у I. и II. разреду, да цртежи по сјећању буду сасвим правилни, јер је то немогуће с обзиром на развој способности ликовног изражавања код дјече. На том ступњу наставе наставник мора одржавати будним природни интерес дјече за ту врсту цртања, а не можда кочити је претјераним захтјевима и неумјесном критиком. — У III. и IV. разреду, кад се код дјече развије дубље разумијевање за линије и облике и кад се на основу тога појави тежња да им цртежи буду што правилнији и што љепши, наставник ће с пуно разумијевања и такта давати дјечи потицаја за што савршеније стварање илустрација. Потпуно је погрешан поступак, кад наставник на плочи илустрира неку тему, па онда ученици с тог учитељевог прегледа прецртавају. (Исто тако не ваља ни прецртавање готових илустрација из књига и часописа.) Задатак цртања по сјећању није у томе, да ученици усаврше формалну, техничку страну цртања, већ да развију самосталне стваралачке способности. Улога наставника код те врсте цртања није толико у томе, да он даје обавјештења дјечи, већ напротив, да дјеца путем тих својих творевина обавијесте наставника о структури своје психе и да изразе своје индивидуалне особине.

5. Средства цртања по сјећању. Цртежи код цртања по сјећању цртају се обичном оловком, затим оловкама у боји, а у вишим разредима и акварелним бојама.

Ц. ЦРТАЊЕ УЗОРАКА (ОРНАМЕНТАЛНО ЦРТАЊЕ)

Правилно распоређени ликови, којима се украшавају предмети, зову се орнаменти. Орнаментално цртање треба да код ученика развија смисао за ритам и боје. Тим цртањем развијају се код дјече стваралачке способности за проналажење нових мотива и за стварање нових узорака. Орнаментално цртање интересира дјецу особито онда, ако је у вези с предметом, на коме се

налази, или на коме ће се налазити. Наш народни орнаменат особито занима дјецу, јер се он налази на предметима које је наш народ сам израдио и украсио.

С обзиром на врсту елемената орнаменти могу бити различити: 1. Природни орнаменат може бити биљни или животињски, а као елементи употребљавају се слике природина (лишће, цвијеће, плодбви, лептири и др.). — 2. Геометријски орнаменат јест онај, код којег се као елементи украса употребљавају геометријски ликови. — 3. Орнаменат, у којем се међусобно испреплићу елементи разне врсте, зове се мијешани орнаменат. — 4. Стилизовани орнаменат. Природни облици (лист, цвијет, лептир и др.) не узимају се у орнаменту увијек у свом природном облику, већ се према потреби и према нашем укусу поједностављују или стилизирају сводећи се у геометријске ликове. Стилизовани орнаменат јест према томе орнаменат са стилизованим предметима.

С обзиром на ствараоца орнаменти могу бити: 1. Народни орнаменти, које је створио сам народ и њима украсио предмете за рад (преслица), предмете за разну употребу (тиквице, кутије), одјевне предмете и ћилиме, грађевинске објекте (украси, на дрвеним господарским зградама и кућама). Ради уношења у наставно градиво елемената народне културе свих наших народа, ученици треба да се вјежбају у цртању и народних орнамената из свију наших република. Ако ти орнаменти потјечу из давног доба, онда су то историјски орнаменти, као што су на пр. орнаменти на старохрватским грађевинама. — 2. Умјетни орнаменти, које је створио познати умјетник сликар. Ови орнаменти појачавају дјечји интерес за умјетност. — 3. Самостални орнаменти, које компонира само дијете. Ови орнаменти имају највећу вриједност, јер буде дјечје стваралаштво, оспособљују дијете за самостално композирање орнамената.

1. Прецртавање готових орнамената. Ради вјежбања у техничкој спретности може се дозволити, да дјеца прецртавају са предмета народне орнаменте, да пресликавају умјетне орнаменте мајстора сликара и да прецртавају с разних ствари историјске орнаменте, али на томе се не смије дуго задржавати. Угледање у готове орнаменте не смије се претворити у копирање, већ напротив служи добивању побуда за стварање нових властитих украса.

2. Самостално композирање орнамената:

а) Избор мотива. Као мотиви могу служити природине, најприје нестилизоване, а послје стилизоване, геометријски ликови, народни мотиви и т. д.

б) Избор темељног облика. 1. Ако се мотиви понављају без краја, онда је то неограничени или текући орнаменат, 2. ако се мотиви понављају ограничено у квадрату, правоуглинику, трокуту, многокуту, кругу и т. д., онда је то ограничени или затворени орнаменат.

ц) Учитељево показивање. Наставник ће на школској плочи развијати орнаменте у најразноврснијим комбинацијама: да се исти мотив понавља више пута у истом смјеру, или се различити мотиви измјенично понављају и др.

д) Ученичко композирање. Затим ученици композирају орнаменат. При том пазе на слиједиће: 1. да карактер орнамента буде увјетован обликом и сврхом предмета (да ли је украс за одијело, за глинен врч и др.) и да буде увјетован својствима материјала и оруђа, која се употребљавају код украшавања, 2. да орнаменат буде композиран с правилним понављањем елемената, 3. да се што је могуће потпуније испуни изабрани темељни облик.

е) Цртање орнамената. Ученици нека цртају орнаменат тако, да сваки елеменат цртају при нормалном положају цртанке. Окретање цртанке због њезина довођења у положај да се могу елементи цртати у усправном положају није добро, због тога што се не развијају способности руке, која треба да буде вјешта цртању црта у свим смјеровима. Не треба дјецу допуштати, да копирају елементе, који се понављају, већ нека сваки елеменат изнова цртају. При цртању геометријских орнамената треба дјецу учити да се служе помоћним средствима, као што су равнало, трокут, шестар и др.

ф) Бојадисање орнамената. Добро је, да се сви орнаменти већ од првог почетка бојадису најприје оловкама у боји, а затим акварелним бојама, и то било неутралним, било природним тоном. При бојадисању орнамената треба код дјеце развијати укус за слагање боја.

3. Веза орнаменталног цртања с ручним радом. Орнаменти, које је дијете компоширало, служе за украшавање предмета израђених на ручном раду. Елементи орнамента могу се и изрезивати од бојадисаног папира и наљепљивати, те тако слагати орнаменти. — Компоширање у духу народних мотива особито је важно за дјевојчице ради примјене у женском ручном раду.

Д. УПОЗНАВАЊЕ С ДЈЕЛИМА ЛИКОВНЕ УМЈЕТНОСТИ

Ученици треба да науче разумијевати дјела ликовне умјетности, уживати у њима и цијенити их онако, како она то заслужују. Зато ученици треба да се вјежбају у проматрању дјела ликовне умјетности. Вјежбање у проматрању умјетничких слика је од исте толике вриједности за естетски одгој ученика, као и вјежбање у цртању. Зато ученик треба да на основу проматрања и проучавања најзначајнијих творевина сликарства, кипарства и градитељства у мјесту и околини, те најзначајнијих дјела наших ликовних умјетника — научи разумијевати ликовна дјела схваћајући њихов садржај и облик. Ученици треба да схвате, да је умјетничко дјело одраз стварности, у којем се зрцали оноршто је карактеристично и типично за ту стварност у одређено доба. Првенствено дјеца треба да проматрају и проучавају најзначајније творевине сликарства, кипарства и градитељства у мјесту и околини, а затим најзначајнија дјела народних ликовних умјетника.

1. **Избор дјела** за проматрање често се врши према два екстремна становишта. 1. Инфантилисти захтијевају, да се дјеци дају за проматрање само слике из живота дјеце. 2. Други пак, сматрајући, да је дијете одрастао човјек у маломе, захтијевају, да се дјеци дају за проматрање све слике као и одраслима. Треба се клонити крајњих становишта, па дјеци давати за проматрање слике, које по свом садржају одговарају дјечјој доби, а у умјетничком погледу треба да буду реалистичне.

2. **Проматрање слике** може да се врши овим поступком: 1. Стварање расположења око приправе за проматрање наставник може постићи у разговору с дјецом побуђујући у њиховој свијести предоцбе сличног садржаја, као што су у теми слике. 2. Показивање слике треба да сад омогући дјеци доживљај сликарског дјела и да изазове у њима естетско уживање. 3. Схваћање садржаја и облика слике. Проучавајући садржај дјела дјеца треба да схвате дјело у цјелини и да уоче складност његових дијелова. Наставник ће разговором омогућити дјеци, да се удубљују у садржај и да га мисаоно схвате. Проучавајући облик ученици треба да схвате на који начин је умјетник постигао одраз стварности. Затим треба да запазе изражајне елементе, с којима је умјетник постигао естетски утисак и свиђање. Ученици треба да запазе пропорцију, просторне односе, распоред фигура, перспективу, боје, свијетло и сјену и др. Дјеца треба да схвате, како се садржај и форма међусобно допуњују и како утјечу својим складом на гледаоца стварајући у његовој свијести доживљај слике. Ученике треба оспособити, да доживљују умјетничка дјела. 4. На крају ученике треба оспособити, да изражавају своје дојмове и да доносе естетски суд о ликовним дјелима. Код ученика треба развијати естетски укус и естетско суђење. 5. Завршни дио проматрања је разговор, којим се ученици поучавају о врсти ликовне умјетности, о начину сликања, о хисторији постанка и стварања слике др. Проматрање дјела ликовних умјетника побуђиват ће код ученика тежњу за властитим стварањем и тежњу за усавршавањем својих цртежа.

У I. и II. разреду проматрање слика врши се само на једном дијелу сата, гдје се промотре 1 — 2 слике, а у III. и IV. разреду тај рад може да траје цијели сат, а може се проматрати и више слика.

Ликовна дјела могу ученици проматрати у музеју, у галерији, на изложби, а ако нису приступачна оригинална дјела, онда ће се проматрати репродукције.

VIII. ОРГАНИЗАЦИЈА САТА ЦРТАЊА

а) Цртање по природи

1. Припремање предмета за цртање. 2. Проматрање и анализа предмета с уочавањем облика и боја. 3. Одређивање пропорција и распоређивање цртежа. Објашњавање, како треба цртати, да се искористи цијели лист цртанке. 4. Учитељево показивање на плочи, како треба израђивати цртеж, затим брисање цртежа с плоче или његово заклањање, да се не види. 5. Цртање дјецe и учитељево разгледавање дјечјих цртежа уз давање савјета дјеци. 6. Исправљање. 7. Резимирање резултата рада. 8. Показивање добрих и лоших радова уз објашњавање, зашто је цртеж добар или лош. 9. Саопћење циља идућег сата тако, да се донесу предмети и прибор за цртање.

б) Цртање по сјећању

1. **Доживљаји.** Прије сата: 1. Разговор о теми. 2. Екскурзија, да би дјеца добила што конкретније предоцбе о теми. — На сату: 1. Разговор о теми ради сјећања на оно, што су дјеца опајала. 2. Учитељево објашњење о распореду цртежа и о цртању. 3. цртање дијецe и учитељево разгледавање дјечјих цртежа уз давање савјета дјеци. 4. Показивање најуспјелијих радова истичући, што је у њима добро. 5. Организирање проматрања за цртање друге теме.

2. **Илустрација штива.** 1. Читање штива. 2. Разговор о прочитаном штиву. 3. Показивање слика предмета из штива, да би се добиле што точније предоцбе. 4. Изабирање најинтересантнијег момента за илустрирање. 5. Цртање дјецe и учитељево разгледавање дјечјих цртежа уз давање савјета дјеци. 6. Резимирање резултата рада, 7. Показивање најуспјелијих радова истичући, што је у њима добро.

ц) Орнаментално цртање

1. Учитељево објашњавање орнамента. 2. Проналажење мотива, који ће се цртати као елементи орнамента. 3. Показивање, како се орнамент компонира и црта. 4. Компонирање и цртање орнамента и учитељево разгледавање дјечјих слика уз давање упута дјеци. 5. Исправљање. 6. Резимирање резултата рада. 7. Показивање најуспјелијих орнамената,

д) Проматрање слика

1. Разговор о теми слике. 2. Показивање слике. 3. Разговор ради схваћања садржаја и облика слике. 4. Изражавање дојмова и судова о слици. 5. Розговор ради схваћања ликовне умјетности.

IX. ОЦЈЕЊИВАЊЕ ДЈЕЧЈИХ РАДОВА. ИЗЛОЖБА ДЈЕЧЈИХ ЦРТЕЖА

Оцјена треба да побољшава квалитету цртежа и слика, те да код ученика побуђује вољу и марљивост. Зато треба редовно оцјењивати, и то по могућности сваки цртеж. Оцјењивати треба објективно према захтјевима наставног програма, али и према могућностима с обзиром на дјечју доб. Ученике разних разреда треба оцјењивати с обзиром на ступањ њихове могућности и ступањ развитка цртачких способности у дотичном разреду. Зато се сви ученици не смију оцјењивати једнаким мјерилом, већ мјерилом примјереним за дотичан разред, у којем се ученик налази. Поготову је неумјесна груба, критика, којом се исмијавају ученици због слабе техничке спретности у цртању. Код сваке врсте цртања треба при оцјењивању узети у обзир специфичности дотичног цртања: 1. код цртања по природи, како је схваћен облик, боја, пропорције, перспектива, свијетло и сјена, 2. код цртања по сјећању: избор теме, композицију, перспективу, боје, 3. код

орнаменталног цртања избор мотива, композицију, вјештину стилизовања, склад боја, 4. код проматрања слика — способност учечавања битног у теми и техници слике, дубину доживљавања, способност изражавања дојмова и изрицања естетских судова.

Поткрај школске године обавезно је приређивање изложбе ученичких радова.

X. СЛОБОДНО ДЈЕЧЈЕ ЦРТАЊЕ ИЗВАН ШКОЛЕ

а) Цртачки кружоци

Од III. разреда организирају се цртачки кружоци за оне, који имају смисла и воље за цртање. Чланови цртачког кружока цртају у ваншколско вријеме сложеније моделе и пејсаже, разгледавају слике и скулптуре наших најбољих сликара и кипара, држе реферате о животу и раду мајстора ликовне умјетности. Организирају екскурзије у природу, у музеје и на изложбе. Рад у цртачком кружоку треба да потакне дјецу на даљње стваралаштво и да буди код њих тежњу за усавршавањем својих цртежа.

б) Цртање у животу пионирске организације

1. Рад на изради зидних новина. Зидне новине треба да поред доброг садржаја задовоље и естетску страну, т.ј. да буду лијепо и укусно израђене.

2. Рад на изради плаката, парола и билтена. Плакати, паролe и билтени треба да су јасни, једноставни, лијепи и укусни. Зато треба ученике упутити, како се врши избор слова, како се врши њихов правилан распоред, како се пишу разне врсте слова, како се згодно распоређују текст и цртеж.

3. Рад на изради албума. Треба упутити ученике, како се праве албуми разних тема: албум наших народних хероја, албум љепота наше домовине, албум гиганата наше социјалистичке изградње и др.

4. Украшавање дворане за празнике, за састанке и конференције. Ученике треба упутити, како се украшавају дворане с обзиром на разне сврхе готовим декоративним предметима (заставе, грбови, слике и др.) и како се праве декорације (вијенци, грбови од разног материјала и др.).

5. Најважнији је облик свакако слободно стваралачко дјечје цртање изван школе, па се због тога треба борити против таквог рада у кружоцима, као што је копирање малограђанских разгледница и дописница. Чланови кружока, поред обавезне годишње изложбе својих радова, треба да чешће приређују специјалне изложбе, које могу имати одређену тему (с изградње аутопута, радови у сељачкој радној задрузи и др.) или могу имати специјалну технику (изложба акварела, изложба цртежа угљеном и др.).

Слободно дјечје цртање изван школе треба да ученике у крајњој линији оспособи, да околну стварност правилно схвате и да је умију приказати цртањем.

* * *